

Atahualpa és Huáscar. Andokbeli országok, Bolívia, Ecuador és Peru néhány történelemkönyvének összehasonlítása (Letenyei László)

Eredetileg megjelent:

Századvég, új folyam 21. szám, 2001/2. www.szazadveg.hu

*Que viva el Perú, señores!
Desde que era niña aprendí a querer
A esta tierra hermosa que me vio nacer
Y aprendí la historia de mi gran nación
Que llena de gloria nuestro corazón*

*Y aprendí
Que el Perú es Machu Picchu
Y es el Señor de Sipán
Como las líneas de Nazca
Y las ruinas de Chan Chan
Paracas, Chavín de Huantar,
Los mochicas y los chimúes,
Los huaris, vicús y huancas
Orgullos de mi Perú.
País de hombres y mujeres,
De irreductible valor,
Del Imperio de los Incas
Y el Grito Libertador,
De Junín y de Ayacucho,
Dos de mayo en el Callao,
Perú es Alfonso Ugarte,
Boloñesi y Miguel Grau*

*Uraim, éljen Peru!
Kislánykoromtól ezt a csodás földet,
Szülőföldemet tanultam szeretni,
És megtanultam nemzetem történelmét
Hogy büszkeséggel teljék meg a szívem*

*Megtanultam,
Hogy Peru: Machu Picchu,
És a Sipáni úr,
A Nazcai vonalak
És Chan-Chan romjai
Paracas, Chavín de Huantar,
Mocsikák és csimúk
Warik, vikúszok és wankák,
Az én Perum büszkeségei
Az elvitathatatlan értékű
Férfiak és nők földje
Az Inkák Birodalmáé,
És a szabadság kikiáltásáé
Juninban és Ayacuchoiban,
Callaoban május másodikán,
Peru: Alfonso Ugarte,
Boloñesi és Miguel Grau*

*Que viva el Perú, señores,
Que viva la vida entera!
Que vivan nuestras colores,
Arriba nuestra bandera!*

*Éljen Peru, uraim,
Éljen, míg az élet!
Éljenek nemzeti színeink,
Éljen zászlónk!*

ÉNEK: EVA AYLLÓN

SZÖVEG: MARIO CAVAGNARO ÉS OSCAR CAVERO

*A történelem-tankönyveket, mint minden iskolai kézikönyvet,
kultúraformáló és kultúrateremtő termékként kell felfognunk.*

FRANCISCO BERNETE

Bevezetés

Arra az álműveltségi kérdésre, hogy ki volt az utolsó Inka, a legtöbb magyar olvasó azt válaszolná, hogy természetesen: Atahualpa. Hasonlóképpen a legtöbb perui is ismeri a választ: természetesen Huáscar!

És Atahualpa, kérdezhetnénk, akit Pizarro megfojtatott, miután telehordatott vele egy nagy termet arannyal? Nos, Atahualpa a peruiak szerint egy trónbitorló, Huayna Capac törvénytelen gyermeke, aki megölette Huáscart, a legitím uralkodót, miután ő maga Pizarro fogságába esett. Ezért ítélték halálra a perui történetírásban nemes lelkűnek nevezett konkvisztádorok, és helyette királyi vérből származó unokatestvérét, a fiatal Mancót segítették a trónra. Pizarro elismert hős Peruban, akinek lovas szobra áll a San Marcos téren, földi maradványait pedig egy kis kápolna őrzi a limai katedrálisban.

Az ecuadoriak szerint azonban épp ellenkezőleg: Atahualpa volt Huayna Capac kedvenc gyermeke, és fele királyságának örököse, aki jogosan védelmezte örökségét a Peruból támadó Huáscarral szemben. Huáscar egyébként is gyenge jellemű volt, megérdemelte sorsát, szemben Atahualpával, akit az egyébként analfabéta és foglalkozására nézve disznópásztor Pizarro orvul gyilkoltatott meg.

Atahualpa és Huáscar küzdelmei napjainkban éppen úgy megosztják a térség lakóit, mint annak idején a XVI. században. A közép-európai olvasó számára nem az tűnik furcsának, hogy szomszédos országok történetírásai eltérő módon interpretálnak egy történelmi eseményt, hanem inkább az, hogy olyan országokról van szó, amelyek között egy kívülről érkező megfigyelő nem tud különbségeket felfedezni. Míg a mi térségünkben a legtöbb ország külön nyelvel, eltérő népi kultúrával és hosszabb időre visszanyúló önálló történelmi fejlődéssel rendelkezik, az Andok szóban forgó három országáról mindezek nem mondhatók el. Ecuadorban, Peruban és Bolíviában közös a hivatalos nyelv, a spanyol, ráadásul mindhárom országban ugyanaz a népcsoport, a kecsua, illetve az ajmara teszi ki legnagyobb etnikai kisebbséget. Hasonló a három ország gazdaságszerkezete, és hasonló a „társadalmi piramis”, amelynek csúcsán a kreol gazdasági elit, alján az őshonos földművesek találhatóak, a középosztály pedig az egyre bővülő mesztic népesség. Regionális különbségek persze vannak, és ezek nemegyszer etnikai-kulturális és földrajzi-éghajlati különbségeket is takarnak, az országhatárok azonban nem a regionális határok mentén húzódnak, épp ellenkezőleg, többnyire szervesen egybetartozó térségeket szakítanak szét. A perui-bolíviai határ például az Altiplano-fennsík közepén, a Titicaca-tavon keresztül húzódik, az ecuadori-perui határ pedig a suár népcsoport földjét vágja ketté. Összefoglalva gondolatmenetünket: egy kívülálló szemé-vel nézve nem érthető, hogy miért osztják meg államhatárok az Andok országait.

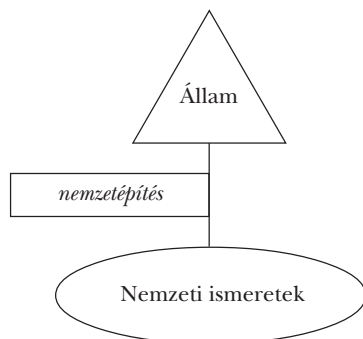
A térség történelme a XIV. századtól a XVIII. századig közös történelem volt. A mai Ecuadortól Chile közepéig terjedő hegyvidéket előbb az Inka-uralom, majd a XVI. század közepétől megerősödő spanyol alkirályság egyesítette. A XIX. században függetlenedő köztársaságok azonban a XX. századra már nemcsak földrajzi, de történelmi értelemben is kisajátították az ország területét, és megszülettek a nemzeti történelmek. Napjainkban az egyes országok történetírása – pontosabban történelemoktatása – olyan történel-

met sugall az új nemzedékek számára, amelyben csak az egyes országterületekre eső történelmi események kaptak helyet. A folyamat megfelel Anthony Douglas Smith elképzelésének, miszerint egy nemzet és a nemzeti sajtóságok (mint a nemzeti történelem) ott jöhetnek létre, ahol van olyan politikai csoport, amely érdekeit a nemzetté válásban véli felfedezni (Smith 1994).

A három távoli ország jó példa arra, hogy hogyan lehet nemzeti történelmet csinálni egy alapvetően nemzetek feletti történelmi időszak eseményeiből. A tanulmány a történelmi antropológiai iskola nemzetfelfogását követi elsősorban Weber (1975), Hobsbawm (1983), Anderson (1983) és Hofer-Niedermüller (1988) nyomán. Szemléletünkben a nemzeti történelem egy állam vagy más politikai csoport által különböző eszközök révén kialakított közös tudás, amelynek egyes elemei azonban korábban is ismerhetők voltak a nemzetnek tekintett népesség egy részénél vagy egészénél.

Az alábbiakban a nemzeti történelem konstruálásának folyamatát igyekszem tetten érni az iskolai történelemoktatás összehasonlításával. Arra keresem a választ, hogyan áll össze az a tananyag, amelyet az iskolás gyerekek nemzeti történelem gyanánt sajátítanak el az Andok országaiban, hogy, Eva Ayllónnal szólva „büszkeséggel teljék meg a szívük”.

1. ábra. A nemzeti történelem konstruálásának folyamata

A tanulmány egyszerű módszertant követ: a három országban kiadott hivatalos történelem-tanterveket állítottam (kissé módosítva) egymás mellé egy táblázatba, és így hasonlítottam össze az egyes országok számára legfontosabb eseményeket, illetve történelmi személyiségeket. A táblázatokat a következő oldalakon mutatom be. A tantervek Ecuadorban és Peruban minden állami iskolában megtalálhatóak. A táblázatok csak neveket, események megnevezéseit és dátumokat tartalmaznak, kronologikus sorrendben, feltételezve, hogy az iskolák és a tankönyvek majd elvégzik az adatok értelmezésének feladatát. Bolíviai tanterv nem állt rendelkezésemre, ezt tankönyvek és interjúk alapján rekonstruáltam. A tankönyveket és a tanárokkal készített interjúkat az ecuadori és a perui tantervek helyes értelmezéséhez is felhasználtam.

Az Andok történelme három nemzeti interpretációban

1. táblázat Az Andok történelme három nemzeti interpretációban

ECUADOR	PERU	BOLÍVIA
A KEZDETEKTŐL A XV. SZÁZADIG		
<p>PREHISTORIA Az ember Amerikában: 40 vagy 24 ezer éve Az első andokbeli kultúra Kr. e. 3400: Valdívia Autochton kultúrák La tolita, bahía, coaque stb.</p> <p>Az integráció kora Manteña, milagro, cara, cañari stb. kultúrák 0: Kito indián alapítása 1450 körül: „Kitói Konföderáció” és térképe</p>	<p>Elméletek az Andok benépesüléséről</p> <p>Az első andokbeli kultúra Kr. e. 2800: Chavín Kultúrák Nazca, paracas, moche, recuay, ica, chincha stb. Birodalmak Huari Birodalom Chimú Birodalom</p>	<p>Ember 40 000 éve Amerikában 21 000 éve Bolíviában Az első andokbeli kultúra Kr. e. 600 Kr. u. 800 Tiawanaco és a Tiawanaco-Warí Birodalom</p> <p>Ajmara királyságok Más kultúrák: uru, puq'ina A Kolla-királyság térképe</p>
I N K A - K O R		
<p>1488: a yaguarcochai csata és az inka hódítás Huayna Capac átteszi az udvarát Kítóba 1528: Atahualpa, Huayna Capac fia lesz Kito királya</p>	<p>XIII. sz.: Cusco alapítása 1325: chancas támadás Birodalmi kor: 12 inka, 3 nagy inka „Perú Antiguo” térképe Huayna Capac halála 1528-1532: polgárháború Inka szociális társadalom Kulturális eredmények</p>	<p>XIV-XV. sz.: Inka invázió A Kolla-királyság Pachacutec, az inka Az Inka Birodalom és benne Kollasuyo térképe Az autonóm Kollasuyo történelme</p>

ECUADOR

PERU

BOLÍVIA

GYARMATI KOR

HISTORIA

1492, 1513, 1526:
Amerika, Mexikó és
Ecuador felfedezése

1532: Pizarro
partraszállása
Tumbesben

1532: Atahualpa
meggyilkolása

1534: Quito spanyol
alapítása

1534: Benalcázar, a hős
legyőzi és kivégzi
Rumiñahuit,
a másik hőst

1535: Guayaquil
megalapítása

1542: az Amazonas
felfedezése

1544: kreol felkelés
a perui alkirályság
ellen

1563: a Real Audiencia
de Quito létrehozása

1586: A jezsuiták
megérkezése; az első
andokbeli Ágoston
rendi egyetem
megalakítása

1688: A Colegio San
Francisco alapítása

1740: A mai Ecuador
területét a Bogotai
Alkirálysághoz
csatolják

Kreol nemzeti
mozgalmak

A korszak során
gyarmati társadalom
és gazdaság, quitói
művészeti iskola

Az Inka Birodalom
bevonása a nyugati
kultúrába

1492: Amerika
felfedezése

1532: Pizarro
partraszállása
Peruban vagy
Tumbesben

1532: Pizarro győzelme
Cajamarcában

1532–37: Peru távoli
vidékeinek
meghódítása

1535: Lima alapítása

1537: II. Manco
felkelése

1542: az Amazonas
felfedezése

Perui alkirályság

1542: Az alkirályság
megalapítása

1544: A Gonzalo
Pizarrofelkelés

1571-: Toledo alkirály

1572: Vilcabamba
bevétele

Garcilaso de la Vega

1551: Real y Pontificia
Universidad de San
Marcos

1742–56: Juan Santos
Atahualpa vezette
felkelés

1780: II. Tupac Amaru
forradalma

Kreol függetlenségi
mozgalmak

A korszak során
gyarmati irodalom és
művészet

Gyarmati kor

1492: Amerika
felfedezése

1532–33: Pizarro
Cajamarcában

1534: Diego de
Almagro
megérkezése

1534–37: Collasuyu
meghódítása; Nueva
Toledo kormányzóság,
majd Chilei Audiencia
megalapítása

1537: Diego de
Almagro felmenti
Cuscót Mancótól

1548: La Paz alapítása

Az 1. táblázat arról árulkodik, hogy az andokbeli három ország területi alapon felosztotta egymás között a térség történelmét. Mindhárom országban olyan eseményeket tárgyalnak, amelyek az adott országban történtek, még akkor is, ha annak az eseménynek a maga idejében csak regionális jelentősége volt. Elhallgatnak ugyanakkor olyan eseményeket, amelyek a többi ország területén mentek végbe, még ha azok nem is lennének elválaszthatók egymástól.

A történelem felosztásából következik a tankönyvek eltérő szemlélete: más eseményeket tárgyalnak, és éppen ezért más kérdéseket is vetnek fel. A vizsgált időszakban mindössze hat olyan eseményt találhattunk, amelyek egyforma jelentőséggel szerepeltek mindhárom ország tanterveiben, illetve tankönyveiben. Ezeket nevezem „csomópontoknak”, és a továbbiakban elsősorban ezek vizsgálatával foglalkozom. A hat csomópont a következő volt: az első andokbeli kultúra kérdése; az inka hódítás, illetve uralom; a spanyolok megérkezése; a főváros alapítása; az első egyetem alapítása; a függetlenségi harc.

Az első andokbeli kultúra kérdése feltehetően azért megkülönböztetett jelentőségű mindhárom ország számára, mert az ősiség, a nemzet régiségének mítoszát hordozza magában. Kívülálló számára nyilvánvaló, hogy legrégebbi andokbeli kultúra csak egy lehet. A kérdésnek egyébként sincs történelmi jelentősége, mert túl keveset tudunk az Andok benépesüléséről és az Inka-kor előtti migrációs folyamatokról ahhoz, hogy akármelyik leletegyüttest az andokbeli kultúrák bölcsőjének kiálthatnánk ki. A tankönyvek legfeljebb legrégebbi feltárt ecuadori, perui stb. kulturális emlékekről, pontosabban a mai országok területén fellelhető legrégebbi leletekről beszélhetnének.

Ha történelmi jelentősége nincs is az első kultúra kérdésének, gyakorlati jelentősége van, mert a nemzetépítés egyik kulcskérdésévé nőtte ki magát. Ennek megfelelően a három ország három különböző régészeti lelőhelyet ismer el legrégebbi andokbeli kultúraként.

Franz Tamayo, a neves bolíviai történész például így ír Tiahuanaco romjairól: „Az Altiplano volt a legrégebbi preinka civilizáció, Tiahuanaco bölcsője, amelynek eredetisége és a többi hatalmi központokkal szembeni ellenállóképessége tette lehetővé az egész térség függetlenségét.” (Tamayo 1910, 118)

Tamayo nézeteit osztják a bolíviai tankönyvek is, lokális kultúráknak, nem pedig „civilizációnak” minősítve az egyébként vitathatatlanul régebbi perui régészeti központokat, és az ecuadori tengerparti kerámialeleteket.

ECUADOR	PERU	BOLÍVIA
AZ ELSŐ ANDOKBELI KULTÚRA		
Kr. e. 3400: Valdívía	Kr. e. 2800: Chavín	Kr. e. 600 Kr. u. 800: Tiawanaku

A preinka kultúrák tárgyalásánál (ezt a kifejezést egyébként ma már csak a perui történetírás használja), sajnos, egyik tanterv sem nyújt pán-andokbeli panorámát. A történeti kutatások szerint az egyes kulturális központok hatása távoli tájakra kisugározhatott, az oktatás során azonban nem ennek a folyamatnak a bemutatása a cél, hanem csak az adott országterületre eső régészeti lelőhelyek bemutatására törekednek.

ECUADOR	PERU	BOLÍVIA
ANDOKBELI KULTÚRÁK AZ INKA-KOR ELŐTT		
Autochton kultúrák Kr. e. 500 Kr. u. 1200 La Tolita, Bahía, Coaque, stb. Az integráció kora Kr. u. 1200–1500 Kitói Konfederáció, Shyri királyság	Preinka kor Nazca, paracas, moche, recuay, ica, chincha stb. kultúrák Birodalmak Warí, Chimu Királyságok kora	Tiawanaco-Warí Birodalom Ajmara királyságok Kolla-királyság

Érdekes megfigyelni, hogy a korszak megnevezése is különbözik a három országban. Az inka hagyományokat Valcárcel óta felvállaló Peruban az Inka-uralom előtti kort preinkának nevezik, míg a helyi szerves fejlődést hangsúlyozó Ecuadorban autochton kultúrákról, illetve a (helyi) integráció koráról beszélnek. Bolíviában a spanyol hódítás előtti időszakot nem osztják korszakokra, az inka hódítás előtti időszaknak nincs összefoglaló megnevezése. A történelemkönyvekből mégis lesűrhető, hogy eleinte kultúrákról, majd többnyire királyságokról beszélnek.

Az inka hódítás előtti időszak tárgyalásánál bukkannak fel először a kortárs területi igények történelmi igazolásai. Ezek megértéséhez röviden be kell mutatnunk az andokbeli országok valós és képzelt országhatárai közötti különbségeket. A képzelt országhatárok mindig jóval kiterjedtebbek, mint a valóságok: Ecuador szerint a jelenleg perui Tumbes és az Amazonas folyó is az országhoz tartozik, Bolívia pedig a rég elveszített tengerpartot és a Gran Chacót tekinti bolíviai területnek. Peru többnyire az egész Andok központjaként szokta feltüntetni Limát és az országot.

Ezek a képzelt térképek ugyan nem tükrözik a valós politikai viszonyokat, de az adott országokban tudatformáló hatásúak. Ecuadorban például az iskolában és a hivatalokban kizárólag Nagy-Ecuador térképét lehet látni, és kizárólag a külföldi kiadású térképekből lehet megtudni, hogy hol is van most a két ország 1941-ben megállapított határa.

Az ősi kultúrák tárgyalása a képzelt és nem a valós államhatárok alapján történik, így például Ecuadorban tárgyalják a Tumbesben feltárt leleteket, Bolíviában pedig az Atacama-kultúra maradványait. Az államhatárok 150-180 éves problémája így 3000 éves igazolást nyert.

A nemzet vizuális ábrázolása, azaz a nemzetállam területét bemutató első térképek is ebből az időszakból, pontosabban az „integráció”, illetve a „birodalmak” korából származnak. Az Ecuadori kézikönyvek a Kító-i Konföderáció térképét mutatják be, amelynek

kiterjedése megegyezik a politikai „Nagy-Ecuador” területével, magába foglalva Tumbest és az Amazonas-vidéket is. Talán nem szükségtelen elmondani a magyar olvasók számára, hogy egy ilyen térkép felvázolása mennyire történelmietlen, hiszen még a jóval későbbi Inka Birodalom történelmi határait is bizonytalanul ismerjük. Az azonban bizonyos, hogy a Kitói Konföderáció (amelynek létezésére egyébként nincsenek történelmi dokumentumok) nem terjedhetett ki az őserdő vidékére, amely még a gyarmati időszakban is ritkán lakott és gyakorlatilag független terület maradt.

A bolíviai tankönyvek ebből az időszakból leginkább az ajmarának tartott Kolla-királysággal foglalkoznak. A bolíviai interpretáció szerint ez az Inkák előtti formáció szervezte volna egységbe a mai Nagy-Bolívia hegyvidékének népeit, és határai egészen a mai Közép-Chiléig nyúltak. A tankönyvek szerint a terület az inka hódítás után is megőrizte autonómiáját, ezért nevezték a területet az Inkák Collasuyunak. Ez utóbbi megállapítás (perui szemmel) nem felel meg a valóságnak, hiszen az Inka Birodalom négy tartománya közül többet valamilyen népcsoportról neveztek el (az északi például a Chinchasuyu nevet viselte a harcias csinca népről), ezek azonban nem voltak autonómabbak vagy kevésbé autonómak a többinél. Az egyik tankönyv térképmelléklete az Inka Birodalmon belül eltérő színnel ábrázolja Chinchasuyut, amely körülbelül a korábbi Kollakirálysággal, illetve a politikai Nagy-Bolíviával egyezik meg.

A perui történelemkönyvekben az első országterületet bemutató térképvázlat az Inka Birodalomé. A birodalom, Tahuantinsuyu legnagyobb kiterjedése idején felölelte a mai Ecuador, Peru és Bolívia, Észak-Argentína és Észak-Chile hegyvidéki területeit. A térképvázlat az ország regionális vezető szerepre vonatkozó igényeit támasztja alá. Sokatmondó a térkép címe is: Perú antiguo, azaz régi Peru. Külön érdekesség, hogy ugyanakkor az ecuadori tankönyvek egyikében sem kerül bemutatásra az Inka Birodalom térképe.

Az egyenes vonalú helyi fejlődés bizonyításának igénye, illetve a „birodalmak”, „királyságok” és „integrációk” éles megkülönbözte-

tése a „kultúráktól”, illetve „autochton kultúráktól” több logikai bukfenchez is vezet a történelem tárgyalása során. A perui tankönyvekben például a Nazca-kultúra a Warí Birodalom előtt kerül tárgyalásra, holott egy időben későbbi jelenségről van szó.

A három ország történelemoktatásában talán az Inka Birodalom megítélésében mutatkoznak a legnagyobb különbségek. Az ecuadori tankönyvek hangsúlyozzák, hogy a független Shyri királyokat és a Kítói Konföderációt leigázó Inkák barbár harcosok voltak, akik a katonáskodáson kívül kevés dologhoz értettek. Saját megfigyeléseim szerint ugyanakkor, szemben a hivatalos történelemszemlélettel, a hegyvidéki lakosság 50-60 százaléka becsült kecsua népesség körében erős a nosztalgia az Inka Birodalom iránt.

A perui kézikönyvek a harmincas évek indigenistáinak szemléletét veszik át, és az Inka állam szociális vívmányait, a létbiztonságot emelik ki. A bolíviai tankönyvek ugyanakkor az egész megszállásnak kis jelentőséget tulajdonítanak, hiszen ott szerintük épen megmaradt Collasuyu autonómiája.

A spanyol gyarmati uralom kezdete mindhárom ország tankönyveiben új fejezetet nyit, amelyben 1492-től kezdődően kezdik tárgyalni a spanyolok térhódítását az Újvilágban. Az ecuadori történelemkönyvek ezt azzal teszik még hangsúlyosabbá, hogy csak a spanyolok megérkezésétől kezdve beszélnek történelemről (historia), az indián kultúrák korát pedig, beleértve az Inka-időszakot is, „történelem előtti időszakként” (prehistoria) tárgyalják. Ez a megkülönböztetés egyébként interjúim szerint súlyosan sérti a lakosság többségét kitevő őshonos népesség identitását.

A másik két országban is külön korszakot jelent a „gyarmati időszak” (época colonial), de az inka hagyományokat felvállaló Peruban ezt „az Inka Birodalom beágyazódása (incorporación) a nyugati kultúrába” alcímmel látják el. A „gyarmati időszak” szerintük csak később, 1542-ben az alkirályság megalapításával kezdődött.

2. táblázat
Az első évek legfontosabb eseményei

ECUADOR	PERU	BOLÍVIA
1492, 1513, 1526: AMERIKA, MEXIKÓ ÉS ECUADOR FELFEDEZÉSE		
Történelem (megkülönböztetésül az előző koroktól, ami „prehistória”)	Az Inka Birodalom bevonása a nyugati kultúrába	Gyarmati kor
1532: Pizarro partraszállása Tumbesben	1532: Pizarro partraszállása Peruban vagy Tumbesben	1532–33: Pizarro Cajamarcában
1532: Atahualpa meggyilkolása	1532: Pizarro győzelme Cajamarcában	1534: Diego de Almagro megérkezése
1563: a Quitói Királyi Helytartóság megalapítása	1535. január 18.: Lima alapítása	1534-37: Collasuyu meghódítása
A korszak során: a quitói festészeti iskola	A korszak során: a gyarmati szépművészet és irodalom	1563: a Chacra Audiencia megalapítása
		A korszak során: a Chacra Audiencia a Spanyol Birodalom kincsbányája

Az egyik legfontosabb kérdésben, Amerika felfedezésének időpontjában és interpretációjában egyetértenek a tankönyvek. Nem azonos a válasz azonban arra a kérdésre, hogy ki és mikor fedezte fel az Andok térségét. A perui és bolíviai tankönyvek hozzánk hasonlóan Francisco Pizarrónak tulajdonítják az érdemet, aki 1532-ben kötött ki Tumbesben, az ecuadoriak azonban Bartolomé Ruiz 1526-

os utazását tartják a valódi felfedezésnek, aki a történelmi dokumentumok szerint valóban eljut(hat)ott Ecuador partjaiig.

Mindhárom ország történelemkönyvei kiemelik a helyi központ, a mai főváros alapításának, vagy spanyol újraalapításának eseményeit. Quito indián város volt, amely spanyol gyarmati székhely lett, Limát a spanyolok alapították, Chuquisacát, a mai Sukrét, Bolívia kvázifővárosát pedig az ezüstabányászat hívta életre. A három történetírás közül azonban csak a peruiból derül ki, hogy a XVIII. század közepéig az egész terület a Perui Alkirályság része volt, és így Quito vagy Chuquisaca szerepe nem volt nagyobb, mint például a szintén regionális jelentőségű Trujillóé.

A szomszédos országokban alapított városokat a tankönyvek természetesen nem tüntetik fel, így például az ecuadori tanulók számára nem derül ki, hogy mikor alapították Limát vagy Chuquisacát.

A kortárs politikai viszonyok múltba való visszavetítését mutatja az is, hogy például az ecuadori gyermekeknek az 1530 és 1830 közötti időszakra vonatkozóan is meg kell tanulniuk „Ecuador kormányzóit”, tehát egy olyan időszakra vonatkozóan, amikor Ecuador még nem létezett (Pareja 1991, 112).

A gyarmati uralom évszázadai során a tankönyvek elsősorban egyetemek alapításairól, irodalmi és képzőművészeti alkotásokról számolnak be. A történelem földrajzi felosztása természetesen itt is érvényesül: a peruiak nem tudnak a chuquisacai egyetem vagy a quitói festőiskola jelentőségéről, mint ahogy azok sem a perui kulturális eredményekről. Nem derül ki a tankönyvekből az egyes iskolák egymásra hatása, sem az a birodalmi univerzalizmus, amelynek keretében egyes spanyol vagy kreol művészek egy másik alkirályságban, sőt, egy másik kontinensen folytathatták a tevékenységüket.

Nemzeti panteon

A legrégebbi nemzeti hősokeket Bolívia tudja felmutatni. Az anonimitásból először a Kolla-uralkodók lépnek személyként a nemzeti történelem színpadára. A spanyol krónikákból csak utalásszinten megismert és nem nevesített Kolla-uralkodók valószínűleg éppen azért válhattak Bolívia nemzeti hőseivé, hogy a nemzeti panteonban a perui Inkáknál ősbibb személyek szerepeljenek. Hasonló lehetett a szándék Ecuadorban is, ahol az Inkák ellensúlyozására a tankönyvek a szintén csak utalásszinten ismert Schyri királyokat tartják a térség első uralkodóinak. A tankönyvek illusztrációi között még a XIV. Shyri és lánya, a krónikák által egyedül nevesített Toa hercegnő elképzelt arcképei is láthatóak.

3. táblázat

Nemzeti Panteon a három andokbeli országban

ECUADOR	PERU	BOLÍVIA
NEMZETI HŐSÖK KEZDETEKTŐL A XV. SZÁZADIG		
XIV. Shyri, a Kitói Konföderáció alapítója	Señor de Sipan Manco Capac, Qozqo alapítója	Kollák, azaz a régi Bolívia uralkodói (és/vagy lakosai)
Toa hercegnő, Huayna Capac ellenfele	A nagy Inkák: Pachacutec, Tupac Yupanquí, Huayna Capac	Hanan Colla, a független Collasuyo utolsó uralkodója
Atahualpa, a quitói inka királyfi	Huáscar, a legitim utolsó Inka	Pachukuti Inka, Collasuyo meghódítója
Rumiñawi, Atahualpa testvére és harcostársa,		
Quito védője 1534-ben Benalcázar, Quito meghódítója 1534-ben		

ECUADOR

PERU

BOLÍVIA

GYARMATI KOR

Cristóbal Colón

Cristóbal Colón

Cristóbal Colón

Bartolomé Ruiz,
Ecuador felfedezője
1526-ban

Francisco Pizarro

Gonzalo Pizarro és
Pedro de Alvarado,
Collasuyu meghódítóiBenalcázar, a spanyol
Quito alapítójaGonzalo Pizarro,
az Amazonas
felfedezőjeAlfonso de Mendoza,
La Paz alapítójaOrellana, az Amazonas
felfedezője

I. Tupac Amaru

Tomas és Tupac Katari,
1783.Gonzalo Pizarro,
aki felkelt a limai
alkirály ellen

Toledo alkirály

II. Tupac Amaru 1781
„Protomartires”Medina szerzetes a „La
Paz-i felkelés atyja”
„Protomartires” del
Alto Perú

F Ü G G E T L E N S É G I H Á B O R Ú

Simón Bolívar,
a Libertador,
(megvédte Guayaquil
függetlenségét Perutól
és San Martíntól)

San Martín

Antonio Sucre,
Bolívia első elnökeAntonio Sucre,
Quito első elnökeSimón Bolívar,
a LibertadorSimón Bolívar és
Antonio Sucre,
az ország alapítóiJuan José Flores,
a Köztársaság első
elnökeFelipe Salaverry,
elnök,

Santa Cruz

mártír Antonio Sucre,
az Ayacuchoi győzelem
tábornoka

Peruban az Inkák a legkorábbi nemzeti hősök. A korábbi időkre datált híres leletegyüttes, a „Sipáni úr” ugyan a perui nemzeti büszkeség egyik tárgya, a díszesen eltemetett múmiát azonban a tankönyvek (helyesen) nem történelmi személyként, hanem régészeti kincsként interpretálják. Elevenen él ugyanakkor a tizenkét Inka uralkodó, és elsősorban a három „nagy”, Pachacutec, Tupac Yupanquí és Huayna Capac nemzeti tisztelete.

Az Inkák megítélése Ecuadorban sokkal ellentmondásosabb. A történelemkönyvek a Quito elfoglalásáról szóló fejezetben (1488) Huayna Capacot még kegyetlen zsarnokként és hódítóként írják le (a pozitív szereplő Toa hercegnő), de a hadjárat alatt született fia, Atahualpa egy ízig-vérig quitói hadfi lesz, aki a perui Inka, Huáscar ellen küzd. Bolíviában viszont egyik Inka sem számít legitimnek, hiszen mindketten Collasuyu megszállói.

Az egyetlen „nemzeti” hős, amelynek tiszteletében egyetértenek a történelemkönyvek, Kolombusz Kristóf. Mindhárom országban munkaszüneti nap és nemzeti ünnep a „Faj napja” (Día de la Raza), Amerika felfedezésének évfordulója. Az ünnepen azonban a perui, bolíviai és ecuadori őshonos népek mozgalmi tüntetők nem szoktak részt venni, sőt a kilencvenes években többnyire ellentüntetéseket szerveztek. „Milyen faj napját ünnepelnénk – kérdezte tőlem 1993-ban a FICI őshonos mozgalom egyik vezetője –, amikor mi már jóval az úgynevezett felfedezés előtt is itt éltünk...”

A többi történelemformáló spanyol vagy kreol hős megítélése távolról sem ennyire egybehangzó a három országban. Francisco Pizarro például nemzeti hős Peruban, bárdolatlan zsarnok Ecuadorban, és jelentéktelen mellékfigura Bolíviában, Diego Almagro fegyvertársa.

A mesztic identitásépítés sajátja, hogy olykor a győzők és a legyőzöttek egyaránt helyet kapnak a nemzeti panteonban. Például, az ecuadori hegyvidék leigázója, Benalcázar és az ellene küzdő tragikus sorsú indián vezér, Ruminahui egyaránt Ecuador nemzeti hősei.

Az Amazonas felfedezője, Orellana, illetve a kalandos utazás részletei mind a perui, mind az ecuadori tankönyvekben fontos helyet

kapnak, jelezve, hogy mindkét ország történelmi igényt formál az őserdei tengeri kijáratra. (Bolíviai tankönyvekben az expedícióról csak néhány soros említést tesznek.) Egy ecuadori kézikönyv például az alábbi szöveggel kíséri a felfedezést megörökítő képillusztrációt: „Francisco de Orellana és az Ecuadoriak [sic!] felfedezik az Amazont” (Pareja 1991, 56). Egyes perui tankönyvek viszont a felfedezés dicsőségét nem Orellanának, hanem az expedícióban valóban részt vevő Gonzalo Pizarrónak tulajdonítják, megjegyezve, hogy akkoriban már cuscói lakos (tehát perui) volt.

A gyarmati időszak utolsó évtizedeinek függetlenségi harcosai közül (bolíviai szóhasználattal a „protomártírok”) egyedül a perui források emelik ki a legnagyobb indián származású forradalmár, José Gabriel Condorcanqui avagy Tupac Amaru személyét és jelentőségét. Bolíviában róla nem, inkább egyik alvezérééről, Tupac Katarriról írnak, Ecuadorban pedig egyikről sem, pedig a felkelés az akkor már nem a limai alkirálysághoz tartozó tartomány területére is áterjedt. A többi indián származású szabadságharcosról, például Pumacahua vagy Atahualpa Apu harcairól egyik országban sem tudósítanak részletesen.

A függetlenségi háborúk hőseinek tisztelete ma átnyúlik a nemzeti határokon. Bolívia kulturális fővárosa és Ecuador nemzeti pénze például egyaránt Sucre tábornok nevét viseli, Bolíviának pedig egyaránt állnak szobrai Limában, La Pazban és Quitóban. Nemzeti jellegűvé attól váltak a felszabadítási háború eseményei, hogy az egyes tankönyvek mindig csak az adott nemzeti országerületre eső felszabadítási harcokról számolnak be. Bolívia nemzeti ünnepe például a függetlenség kikiáltásának napja (augusztus 6.), amit Bolívar az utolsó királyi csapatok legyőzésének egyéves évfordulójára időzített. A tankönyvek azonban elhallgatják, hogy a juníni ütközet a mai Peru területén zajlott, ahol kolumbiai és argentin felkelő csapatok ütköztek meg a spanyol katonai alakulatokkal.

Történelem- és nemzetkonstruálás

Herder sokat idézett és rossz emléküvé vált meghatározása, miszerint minden népnek rendelkeznie kell saját nyelvel és saját kultúrával, elég nehezen alkalmazható az andokbeli nemzetek esetében. Ezeknek a nemzetállamoknak nincs saját nyelve, sem egymástól eltérő történelmikulturális hagyományai. Az országok közötti hasonlóságok nagyobbaknak tűnnek, mint a különbségek.

A három vizsgált ország az Inka-uralomtól kezdve a XVIII. század végéig egy társadalmi-politikai formációhoz tartozott.

Hasonló társadalmi átalakulásokon mentek keresztül, a múlt század oligarchikus-demokratikus berendezkedésétől kezdve az elmúlt évtizedek baloldali útkereséséig.

A társadalom etnikai alapú osztályszerkezete mindhárom országra jellemző, és más országokban ismeretlen jelenség (Letenyei 1998, 87).

Mindhárom országban jelentős őshonos (elsősorban kecsua és ajmara nyelvű) népesség él, amelyek számarányukat tekintve talán az ország többségét teszik ki, politikai és gazdasági érdekérvényesítő képességük azonban gyenge.

A közép-európai nemzetekkel ellentétben a paraszti népesség által beszélt nyelvek nem tudtak felemelkedni a művelt nemzeti nyelvek közé, az oktatás és a hivatali ügyintézés nyelve kizárólag a spanyol.

A paraszti kultúra elemei nem váltak a „nemzeti” kultúra részévé, szemben a mi térségünkkel, ahol ennek nagy szerepe volt a modern nemzetek kialakulásában.

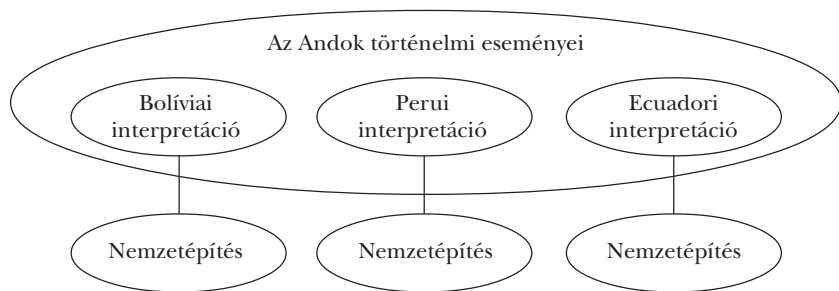
Mindezek ellenére az andokbeli országok valóban nemzetekként viselkednek: megalkották és tisztelik saját nemzeti jelképeiket, nemzeti keretek között működik a gazdaság, sőt a nemzeti erőforrásokat a közelmúltban nemegyszer egymás elleni háborúkra is fordították.

A nemzeti történelem kialakítása és oktatása fontos szerepet játszik abban, hogy az egyes országok vezető gazdaságielit-csoportjai el tudják fogadtatni az egyébként kulturálisan semleges népességgel,

hogyan vannak nemzeti érdekeik. Az oktatásnak köszönhetően az iskolások elől rejtve maradnak az andokbeli országok hasonló vonásai, egyebek közt az is, hogy közös történelmük évszázadokon át egybekapcsolta őket.

A három ország történelemoktatása nemzeti alapon szerveződött meg, és a térség történelmi eseményeit földrajzi alapon osztották fel egymás között:

2. ábra
A történelmi tudatépítés

Ez a parciális történelmi tudatépítés talán kedvez a nemzet tagjainak vagy a vezető nemzeti politikai csoportoknak, ám a történelmi és társadalmi hasonlóságok eltávolítása gátolja az andokbeli népesség közötti szolidaritásérzés kifejlődését. Erre a szolidaritásra az identitásuk megőrzéséért egyre határozottabban kiálló őshonos népeknek, illetve az egyes országokban megerősödő mesztic középosztálynak egyaránt szüksége lehet.

Mindezek alapján az Andok jövőbeli történelemoktatásának két alternatív forgatókönyvét tudom elképzelni:

1. Az első forgatókönyv szerint a domináns (kreol) politikai csoportok képesek lesznek megőrizni és fenntartani saját hatalmi berendezkedésüket, ami részben a jelenlegi államalakulatok, rész-

ben pedig a jelenlegi parciális történelemszemlélet és -oktatás tartós fennmaradását eredményezi. A meszticizálódás és urbanizáció folyamatának felerősödésével a jelenlegi, országon belüli etnikai és szociális szembenállás enyhül, a nemzeti különbségek pedig megerősödnek: Atahualpa és Huáscar harca bizonytalan időre tovább folytatódik.

2. A második forgatókönyv szerint még mielőtt az egyes nemzeteken belül végbemenne a meszticizálódásnak nevezett középosztályosodás és asszimilációs folyamat, a leginkább hátrányosan érintett csoportok, az őshonos népesség vagy a városi „csolo” mesztic csoportok egyfajta pánandokbeli összefogásban keresnek megoldást a kérdéseikre. Egy ilyen jellegű politikai változás (a bevezetésben idézett Anthony Smith gondolatmenetét követve) szükségszerűen maga után hozná az Andok történelmének új, az országhatárokon átívelő összefüggéseket is bemutató interpretációját.

Irodalom

- *Anderson, Benedict*: Imagined Communities. London, 1983.
- *Bernete, Francisco*: Como analizar las representaciones sociales contenidas en los libros de texto de historia. Madrid, 1993.
- *Hobsbawm, Eric*: The Invention of Tradition. Cambridge, 1983, University Press.
- *Hofer Tamás Niedermüller Péter* (szerk.): Nemzeti kultúrák antropológiai nézetben. Budapest, 1998.
- *Letenyei László*: Etnikum és hatalom az Andokban. Replika, 29. évf. (1998) 83–96.
- *Smith, Anthony Douglas*: National Identity. Nevada, 1994, University of Nevada Press.
- *Weber, Eugen*: Paysants de la France. La modernisation de la France rural, 1870–1914. Paris, 1975, Gallemand.

Iskolai történelemkönyvek

Borth, Carlos: La cuestión nacional. La Paz, 1986.

Castillo Morales, Juan: Historia del Perú en el proceso americano y mundial. Lima, 1993, Editorial Bruño.

Chirinos Montalbeti, Rocio Palacios McBride, Maria: Historia del Perú. Lima, 1997, Editorial Tercer Milenio S.A.

Diaz Suarez, Plácido Narrea Delgado, Manuel Benavidez Estrada, Juan: Historia del Perú en el proceso americano y mundial. Lima, 1996, Editorial Escuela Nueva.

Guevara Espinoza, Antonio: Historia del Perú en el proceso americano y mundial. Lima, 1996, Editorial Guevara Espinoza.

Macara, Pablo: Historia del Perú. Lima, 1993, Editorial Bruño.

Pons Muzzo, Gustavo: Compendio de Historia del Perú. Lima, 1995, Editorial Bruño. 1. kiadás: 1983, Editorial Librería distribudora Bazar San Miguel Ltda.

Pareja Diezcansejo, Alfredo: Breve historia del Ecuador. Quito, 1991, Editorial Ecuador FBT. Cía Ltda.

Villanueva Sotomayor, Julio: Historia del Perú y Geografía. Lima, 1997, Editorial Bruño.